

نہضت حدیثی شیخ بھائی

تألیف

محمد حسن ربانی بیرجندی

سرشناسه ربانی بیرجندی، محمدحسن، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور نهضت حدیثی شیخ بهائی / تألیف محمدحسن ربانی بیرجندی.
مشخصات نشر مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۶ش.
مشخصات ظاهری ۳۲۸ص.
شابک ISB 978-600-06-0205-5
وضعیت فهرست نویسی فیبا.
موضوع شیخ بهائی، محمد بن حسین، ۹۵۳-۱۰۳۱ق. -- نقد و تفسیر.
موضوع مجتهدان و علما -- ایران.
موضوع حدیث -- علم الدرايه.
شناسه افزوده بنیاد پژوهشهای اسلامی.
رده بندی دیویی ۲۹۷ / ۹۹۸
رده بندی کنگره ۲۱۳۹۶ ر ۸۸ ش ۳ / ۵۵ BP
شماره کتابشناسی ملی ۴۹۱۷۲۸۵

نهضت حدیثی شیخ بهائی

محمدحسن ربانی بیرجندی

ویراسته محمدظاهر چهارجوی

ارزیابان: دکتر حسین صابری، سیدمحسن ناجی

طرح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۷ / ۳۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۱۸۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۳۷۷۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir info @islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر
۱۷.....	مقدمه

بخش اول

۲۳.....	فصل اول: زندگی نامهٔ شیخ بهائی
۲۵.....	شیخ بهائی و تدریس
۲۶.....	شیخ بهائی و تألیف‌ها
۲۸.....	سفرهای شیخ بهائی
۲۸.....	دمشق
۲۹.....	حلب
۳۰.....	نیاکان شیخ بهائی
۳۳.....	کرامات جدّه شیخ بهائی
۳۴.....	توصیهٔ پدر شیخ بهائی
۳۶.....	فصل دوم: شخصیت شیخ بهائی در آئینهٔ واقعیات
۳۶.....	بزرگواری شیخ بهائی
۳۸.....	تأثف شیخ بهائی

۳۹ حکایت‌ها
۳۹ ادب شیخ بهائی
۳۹ اهتمام به تقدیس الفاظ مقدسه
۴۰ شیخ بهائی مجدد قرن یازدهم
۴۱ شیخ بهائی و سنت پیاده‌روی به زیارت
۴۱ دوربای در بارگاه حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام)
۴۲ شیخ بهائی و میرداماد
۴۳ مواعظ شیخ بهائی
۴۴ خواب شهید ثانی
۴۵ کرامات شیخ بهائی
۴۷ ادای دین به برکت دعا
۴۸ ملازمت شاگرد و استاد
۴۸ تحصیل و تدریس در سفر و حضر
۴۹ سفر شیخ بهائی به صورت درویش، سیاح، عالم سنی
۵۲ درخواست صاحب معالم
۵۳ تشییع جنازه شیخ بهائی

۵۵ فصل سوم: حکایات منقول از زندگی شیخ بهائی
۵۵ شیخ بهائی و پیرپالان دوز
۵۵ شیخ بهائی و ورود به اصفهان
۵۸ شیخ بهائی و مدّعی نبوت (متنبی)
۵۹ شیخ بهائی و نصب سنگ جلوی حرم امام رضا (علیه السلام)
۶۰ مهندسی حجره‌های صحن امیرالمؤمنین (علیه السلام)
۶۰ سنگ مانع و با

۶۱ شیخ بهائی و سحر و شناخت معجزه
۶۶ فصل چهارم: بی مهری ها نسبت به شیخ بهائی
۶۶ عرفان شیخ بهائی
۶۷ سید نعمت الله جزائری (۱۱۱۲ق) و شیخ بهائی
۷۰ خواب علامه محمد تقی مجلسی
۷۲ منابع ترجمه و زندگی نامه شیخ بهائی
۷۶ فصل پنجم: استادان و شاگردان و معاصران
۷۶ استادان
۷۶ حسین بن عبدالصمد عاملی (۹۸۴ق)
۷۶ خواب حسین بن عبدالصمد
۷۷ توصیه پدر شیخ بهائی به فرزندش
۷۹ مولا عبدالله یزدی (۹۸۱ق)
۸۰ عبدالعالی بن نورالدین علی بن عبدالعالی الکرکی (۹۹۳ق)
۸۰ معاصران شیخ بهائی
۸۰ محقق اردبیلی
۸۲ ملا عبدالله شوشتری (۱۰۲۱ق)
۸۲ اخلاص ملا عبدالله تستری
۸۳ میرفندرسکی (۱۰۵۰ق)
۸۴ میرداماد (۱۰۴۰ق)
۹۰ سید مصطفی تفرشی
۹۱ ملا عنایه الله قهپائی
۹۱ ملا صدراى شیرازی (۱۰۵۰ق)
۹۵ فاضل قطفی

- ۹۵.....ملا امین استرآبادی (۱۰۳۴ق).....
- ۹۵.....میرزا محمد علی استرآبادی (۱۰۲۸).....
- ۹۶.....شیخ لطف الله میسی.....
- ۹۶.....شاگردان شیخ بهائی.....
- ۹۶.....اسدالله کاظمینی (فاضل جواد بغدادی).....
- ۹۷.....سید ماجد بحرانی.....
- ۹۷.....ملاحسن فیض کاشانی (۱۰۹۱ق).....
- ۹۹.....ملاصالح مازندرانی (۱۰۸۶ق).....
- ۱۰۰.....نظام الدین محمد قرشی، صاحب کتاب «نظام الأقوال في أحوال الرجال».....
- ۱۰۱.....شیخ زین الدین علی بن سلیمان بن درویش بن حاتم قدمی بحرانی.....
- ۱۰۱.....سید حسین مرعشی.....
- ۱۰۱.....مولی مظفرالدین علی.....
- ۱۰۲.....ملا ابوالحسن علی مشهور به ملاحسن علی بن مولانا عبدالله شوشتری.....
- ۱۰۳.....فصل ششم: علت نقصان تألیفات شیخ بهائی.....
- ۱۰۵.....شیوه درس و بحث حوزه های علمیه در دوره شیخ بهائی.....
- ۱۰۸.....هشت نکته در روش تدریس شیخ بهائی.....
- ۱۱۲.....فصل هفتم: شیخ بهائی؛ اصولی نامور و حرکت اخباری ها.....
- ۱۱۴.....شیخ بهائی و حرکت اخباری ها.....
- ۱۲۲.....فصل هشتم: دولت صفویه.....
- ۱۲۳.....۱- شاه اسماعیل اول (۹۰۷- ۹۳۰ق).....
- ۱۲۳.....۲- شاه طهماسب اول (۹۳۰- ۹۸۴ق).....

۱۲۴.....	۳ - شاه اسماعیل ثانی (۹۸۴ - ۹۸۵ ق)
۱۲۴.....	۴ - محمد خدابنده (محمد شاه)
۱۲۴.....	۵ - شاه عباس اول (شاه عباس کبیر) (۹۸۵ - ۱۰۳۸ ق)
۱۲۷.....	۶ - شاه صفی (۱۰۳۸ - ۱۰۵۲ ق)
۱۲۷.....	۷ - شاه عباس ثانی (۱۰۵۲ - ۱۱۰۷ ق)
۱۲۷.....	۸ - شاه سلیمان حسین صفوی (۱۱۰۷ - ۱۱۳۵ ق)
۱۲۹.....	همکاری علما و سلاطین صفویه
۱۳۸.....	عنایات علمی

۱۴۲.....	فصل نهم: روی گرداندن شیخ بهائی از شیوه متداول فقیهان
۱۴۴.....	توجه شیخ بهائی به صاحب «معالم الدین»
۱۴۶.....	شیخ بهائی و سید محمد موسوی عاملی
۱۴۹.....	عالمان جبل عامل
۱۵۰.....	مهاجرت عالمان لبنان و جبل به ایران
۱۵۳.....	احاطه شیخ بهائی بر علوم غربیه
۱۵۶.....	تعلیم سحر به شیخ قاسم
۱۵۸.....	شیخ بهائی و فال
۱۶۰.....	کیهان شناسی

۱۶۷.....	فصل دهم: شاعر فارسی و عربی
۱۶۸.....	تخمیس شیخ علی مقرئ
۱۶۸.....	مختص
۱۷۰.....	کتاب های شیخ بهائی در نجوم
۱۷۱.....	الغاز

۱۷۱.....	ریاضیات و هندسه
۱۷۳.....	شیخ بهائی و طب
۱۷۳.....	داستان دندان خوک
۱۷۶.....	فصل یازدهم: قرآن پژوهی شیخ بهائی
۱۷۹.....	شیخ بهائی نخستین بحث کننده آیات الاحکام در فقه
۱۸۰.....	شیخ بهائی نخستین تألیف کننده رساله جامع فارسی
۱۸۲.....	فتاوی متفرد شیخ بهائی
۱۸۲.....	حکم سوره بعد از حمد و نظریه متفرد شیخ بهائی
۱۸۸.....	وجوب قصر در اماکن چهارگانه
۱۸۹.....	معنای کعب

بخش دوم

۱۹۳.....	فصل اول: توجه به فقه الحدیث
۱۹۵.....	«انقلاب حدیثی»؛ نقد شیخ بهائی از روش شهید ثانی
۱۹۸.....	نقد استدلال به روایت های اهل سنت
۲۰۰.....	نقد متن روایت ها
۲۰۰.....	نقد شیخ بهائی از روایت های سهو النبی
۲۰۲.....	شیخ بهائی نخستین اعتبار دهنده حدیث موثق
۲۰۴.....	شیخ بهائی نخستین ذکر کننده قرائن صدور خبر
۲۰۵.....	فصل دوم: بررسی آرای رجالی
۲۰۵.....	تأکید بروثوق صدور
۲۰۸.....	عدم شرطیت تعدد مزگی

۲۱۲.....	تعارض جرح و تعدیل.....
۲۱۳.....	ملاک در اعتبار راوی.....
۲۱۶.....	اعتبار روایت های مشایخ اجازه.....
۲۱۹.....	فصل سوم: شیخ بهائی و طبقات راویان.....
۲۳۱.....	فلسفه پیدایش عنوان مشترک در روایت ها.....
۲۳۳.....	فصل چهارم: شیخ بهائی و علوم حدیث.....
۲۳۴.....	فقه الحدیث.....
۲۳۷.....	اجازه.....
۲۴۹.....	عدم ضرورت به نص رجالی در توثیق راوی.....
۲۵۳.....	فصل پنجم: شیخ بهائی و فقه الحدیث (کتاب شناسی).....
۲۵۳.....	الحبل المتین.....
۲۵۴.....	هدف شیخ بهائی از تألیف کتاب.....
۲۵۸.....	شیوه تألیف کتاب.....
۲۵۸.....	۱- جستجوی شیخ بهائی در کتاب های حدیثی.....
۲۵۸.....	۲- نام گذاری حدیث براساس بهترین طریق.....
۲۵۹.....	۳- تعیین منزلت و جایگاه حدیث.....
۲۵۹.....	مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین.....
۲۶۱.....	زندگی نامه محمد اسماعیل خواجهائی.....
۲۶۲.....	مشرب رجالی خواجهائی.....
۲۶۷.....	نکته هایی از مقدمه مشرق الشمسین.....
۲۷۱.....	الاربعون حدیثاً.....

۲۷۲.....	مفتاح الفلاح في عمل اليوم والليلة.....
۲۷۲.....	الحديقة الهلالية.....
۲۷۳.....	روش شیخ بهائی در فقه الحدیث.....
۲۷۶.....	بیان شیوه نگارش الحبل المتین.....
۲۷۸.....	نکاتی از حبل المتین.....
۲۷۸.....	اعتبار روایات المعتمد (محقق حلّی).....
۲۸۱.....	فصل ششم: قواعد و مبانی رجالی.....
۲۸۱.....	فوائد رجالی.....
۲۸۶.....	الفوائد الرجالية.....
۲۹۰.....	اصحاب اجماع.....
۲۹۴.....	اهتمام به قرائن.....
۲۹۵.....	تأکید بر حجّیت مراسیل صدوق.....
۲۹۶.....	وکالت راوی.....
۲۹۷.....	اعتبار مضمرات.....
۳۰۵.....	جوامع روائی و شیوه سند نویسی آن.....
۳۱۱.....	القاب ائمه <small>عليهم السلام</small>
۳۱۳.....	کتابنامه.....

مقدمه

بطلّ آم قدّیس

شجاعی از شجاعان عالم یا مردی مقدّس از آسمانیان است. جسم او کوچک و زمینی، روح او آسمانی و ملکوتی است. همگان خاکی بودن او را ستوده‌اند و از مجد و عظمت او در شگفت آمده‌اند. از درویشی و خاک‌نشینی تا شیخ الاسلامی و امیری را تجربه کرده است. در جبهه نظامی سربازی فداکار و مشاوری با تدبیر و در میدان علم، عالمی دیگر است. هر روز ستاره اقبال او در علمی طلوع می‌کند و سرآمد عالمان عصر خود می‌شود. جهانیان همچون او را نادر به خود دیده‌اند.

حکمت او یادگار لقمان، تدبیر او نشانه سلمان و آزادمردی او یادآور ابوذر است. او فلسفه اشراقیان و برهان مشائیان، تفسیر مفسران، ادب ادیبان، فرمول ریاضی دانان، هندسه مهندسان را در وجود خود گرد آورد و بی هیچ ادّعایی، در دوران بلوغ عمر، دانستنی‌های بشری را رها کرد و به سراغ سرچشمه حدیث آمد، و بیشترین آثار خود را به آن اختصاص داد. او خود را حدیثی کرد تا همچون حدیث بماند.

پژوهش درباره زندگانی و شخصیت عالمانی همچون شیخ بهائی بسیار دشوار است. عالمی که به جدّ می‌توان گفت در عالم اسلام نظیری ندارد. با وجود آنکه پژوهشگران درباره شیخ بهائی تحقیقات بسیاری انجام داده‌اند، اما حقّ او همچنان

ادا نشده است.

باید اذعان کرد که شیعه در معرّفی شخصیت های خود کوتاهی کرده است؛ در حالی که سایر نحله ها و ملّت ها درباره معرّفی شخصیت های خود زحمت های فراوانی کشیده اند و حتّی گاهی از کاه، کوه و از چوب خشک، آدم تراشیده اند. دانشمندان و نویسندگان اهل سنّت هم در این زمینه کار بسیاری کرده اند، اما شیعه هنوز نتوانسته به طور شایسته ای شخصیت های سرآمد علمی خود را معرفی کند؛ چراکه مفسّران را باید منهج شناسی کرد و فقیهان را باید سبک شناسی نمود.

اکتفا کردن به چند حکایت و داستان و شعر از کسی چون شیخ بهائی به معنای معرّفی او نیست.

این امر نیازمند خیزش گروهی دانشمندان، برای شناساندن شخصیت های برجسته شیعه و مناهج تفسیری، حدیثی، فقهی و کلامی آنان است. نوآوری های اصولی، قرآنی و ادبی آنان شایسته طرح در پایان نامه های سطوح عالی دانشگاه ها است.

شخصیت هایی مثل شیخ بهائی را باید لجنه های وسیعی از اندیشمندان فقه شناس، اصولی، کلامی، ادیبان عربی و فارسی، ریاضی دان، آشنای به مثلثات، منجم، عارف به سحر، مهندس و معمار، عرفان شناس، فیلسوف، عارف به علوم غریبه همچون رمل، حدیث شناس، مفسّر، علوم قرآنی، قصّه نویس، رجالی، لغت شناس و آگاه به بلاغت و فصاحت بررسی کنند.

در واقع باید طیفی از دانشمندان این رشته ها نهضتی را آغاز کنند و درباره زوایای گوناگون زندگانی شیخ بهائی مطلب بنویسند و در هر رشته علمی به طور خاص وارد جزئیات شده و آرا و نظریات شیخ بهائی را بررسی نمایند.

شیخ بهائی در هریک از رشته های ذکر شده، کتاب و رساله های گوناگون تألیف

کرده است. تبخراو در علوم گوناگون باعث شد تا ادعا کند که من بر هر ذی فنونی غالب شدم، اما متخصص در یک فن بر من غالب است.

با همه کمبودها، بیشترین کارهای علمی دربارهٔ شیخ بهائی انجام شده است. کمتر شخصیتی در جهان اسلام به اندازهٔ شیخ بهائی مورد توجه دانشمندان بوده است. در فضای ادبیات و شعر استاد سعید نفیسی، با کتاب «احوال و اشعار شیخ بهائی» اندکی کار را در این زمینه پیش برده، اما کافی نیست. در معرفی داستان‌ها و حکایت‌ها، کتاب استاد سید محمد صفحی با عنوان «آثار و احوال شیخ بهائی» و در موضوع زندگی نامهٔ شیخ کتاب «شیخ بهائی در آئینهٔ عشق» توسط استاد قمصری به نگارش درآمده و کتاب «شیخ بهائی در آئینهٔ میراث» کتاب‌های شیخ بهائی را معرفی کرده است، اما جای کار در هر یک از این موضوع‌ها همچنان وجود دارد.

فراگیرترین و علمی‌ترین کتاب را می‌توان کتاب «بهاء الدین العاملی ادیباً و فقیهاً وعالمًا» نوشتهٔ یکی از دانشمندان عرب دانست.^۱ این کتاب که حدود هفتصد صفحه است، بخش‌های بسیاری از زوایای زندگی شیخ بهائی را آشکار کرده است.

علاوه بر نگاشته‌های شیخ در علوم گوناگون، می‌توان در دیگر زوایای شخصیت شیخ بهائی همچون سفرها، استادان، شاگردان، آرای حدیثی و کلامی او و بسیاری از مباحث علمی دیگر همچون معماها، الغاز، فالنامه‌ها و به ویژه زندگی نامهٔ سیاسی شیخ بهائی، خدمات و ساخت و سازها و مهندسی شیخ بهائی شامل حمام اصفهان، بازسازی حرم مطهر و صحن حضرت رضا (ع) و مانند آن بسیار نوشت.

شخصیت حدیثی شیخ بهائی را می‌توان با بررسی آرای حدیثی و معرفی آثار فقه الحدیث او و بررسی برخی آرای رجالی و شیوهٔ او در سندشناسی و راوی شناسی

مورد دقت قرار داد. شناسایی آثار حدیثی شیخ بهائی، معرفی شیخ بهائی به عنوان نخستین آغازگر نگارش شرح احادیث و نهضت فقه الحدیث، بیان آرای رجالی و شناسایی روش رجالی او به عنوان نخستین مقتن در علم رجال و خروج از مرحله راوی شناسی به مرحله قانون‌مندی علم رجال، تطبیق قواعد علم رجال بر سندهای علمی احادیث و به دست آوردن سندهای صحیح از غیر صحیح، گسترش علم حدیث از ناحیه شیخ بهائی با تدریس کتاب‌های اصلی حدیث و تألیف فقه الحدیث عمده‌ترین هدف‌های این نگارش است.

شیخ بهائی علم حدیث را بر فقه مقدم می‌داشت؛ از این رو آثارش در زمینه فقه الحدیث بیش از فقه است. در زمینه حدیث، بلکه فقه الحدیث، «الحبل المتین»، «مشرق الشمسین»، «الأربعون حدیثاً»، «شرح دعا‌های صحیفه سجّادیه (الحدیقه الهلّالیه)» و نیز دیگر بیانات او در شرح احادیث بسیار مهم و چشم‌گیر است. او فقه را نیز بر اساس حدیث تدریس و تألیف می‌کرد.